

حیات طیبه یا سلامت معنوی اسلامی

نویسنده: دکتر محمد غفرانی^۱

چکیده

زمینه و هدف: حیات طیبه موضوعی معنوی و واژگان اصیل قرآنی و مبین فرهنگ دینی و زندگی اسلامی است. این واژه اصیل و ریشه‌دار و پرمعنی را می‌توان مترادف مفاهیم جدیدی دانست که با عنوان سلامت معنوی در ادبیات علمی زبان فارسی رایج شده است. خداوند تبارک و تعالی در قرآن مجید چنین می‌فرماید: «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْتَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ»^۲. «هر کس از مرد و زن کار نیکی به شرط ایمان به خدا به جای آرد ما او را به زندگانی خوش و با سعادت زنده ابد می‌گردانیم و اجری بسیار بهتر از عمل نیکی که می‌کردند به آنان عطا می‌کنیم»^(۱). زندگی پاک و گوارا، هدیه خداوند به اهل ایمان و عمل صالح است و نصیب کافران و منافقان و مشرکان نمی‌شود.

یافته‌ها: از منظر هستی‌شناسی، مردم را می‌توان به سه گروه عمده تقسیم کرد. گروهی که هستی را محدود به عالم طبیعت و ماده می‌دانند و منکر خالق در عالم امکان هستند. گروهی دیگر در عین خداپاوری ضعیف و غیرمستحکم، عالم هستی را محدود به عالم طبیعت و ماده می‌دانند و باور جدی و چندانانی به رستاخیز ندارند. دسته سوم اهل ایمان هستند که به مبدأ و معاد و حسابرسی روز جزا عقیده دارند.

بحث و نتیجه‌گیری: باورهای مردم در روش زندگی دنیایی آنان بازتاب داشته، تأثیرگذار است. در این نوشته مسیر وصول به حیات طیبه، با ویژگی‌های قرآنی، و با اتکال به سبک زندگی مورد توصیه اسلام ارائه می‌شود. در این رویکرد، نیل به حیات طیبه، که همانا سلامت معنوی اسلامی در زندگی دنیوی و نیل به کمال و سعادت ابدی است، با پیروی از تعالیم و حیاتی قرآنی مجید و دستورات حیات‌بخش پیامبر گرامی و اهل بیت عصمت و طهارت تضمین شده است.

کلید واژگان: خدا، دین، قرآن، قیامت، سلامت - سلامت معنوی - حیات طیبه

مقدمه و بیان مسئله

اسلامی جستجو شود. این نکته مسلم است که در آیات کلام الله مجید و احادیث اهل بیت عصمت و طهارت علیهم صلوات الله، اصطلاح سلامت معنوی نیامده است. اگر پسوند «اسلامی» به سلامت معنوی اضافه شود، می‌توان جهت آن معادل یافت. در این نگارش و نظریه پیشنهاد شده است که اصطلاح اسلامی «حیات طیبه» براساس ادبیات قرآنی، معادل «سلامت معنوی اسلامی» پذیرفته و ترویج شود.

چند سالی است که موضوع سلامت معنوی (Spiritual health) به وسیله سازمان جهانی بهداشت به عنوان یکی از ابعاد سلامت پیشنهاد شده است. این واژه و مفاهیم مترتب بر آن در سال‌های اخیر در ادبیات علمی نظام سلامت کشورمان مطرح شده است. با توجه به اینکه نگرش نسبت به معنویت در نظام‌های سکولار و ادیان توحیدی متفاوت است، و برای تأکید بر هویت اسلامی، به پیشنهاد و تصویب فرهنگستان علوم پزشکی، پسوند «اسلامی» به واژه سلامت معنوی اضافه شده است. در این صورت باید کنکاشی تازه در مورد سلامت معنوی به عمل آید و مفاهیم مترادف در قرآن مجید و منابع معتبر

۱. فوق تخصص اعصاب اطفال : قطب اعصاب کودکان ایران، مرکز تحقیقات اعصاب کودکان، دپارتمان اعصاب اطفال، بیمارستان مفید، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی

۲. سوره مبارکه نحل، آیه کریمه ۹۷

ادبیات موضوع

سلامت

سلامت به معنای بی‌عیب شدن، امنیت، رهایی یافتن، رستگاری، عافیت، نجات، خلاص شدن از بیماری، شفا، صلح و آرامش می‌باشد^۱. برطبق تعریف سازمان جهانی بهداشت، سلامتی عبارت است از یک حالت آسودگی کامل جسمی، روانی، اجتماعی و تنها به نبود بیماری یا ناتوانی اطلاق نمی‌شود. سلامتی انسان‌ها امری است اساسی برای دستیابی به صلح و امنیت که به بالاترین میزان همکاری بین مردم و دولت‌ها وابسته است (۲).

معنویت

«در فرهنگ لغات معنویت بیشتر به عنوان مصدر جعلی از معنوی دانسته شده و معنوی بودن، به معنای نوعی نگرش، حالت و وضعیت آمده است. فرهنگ سخن معنویت را مجموعه جنبه‌های فکری، اخلاقی، فرهنگی و عاطفی انسان یا فرآورده‌های فکری او می‌داند و فرهنگ صدری/فشار آن را محصول خرد و اندیشه، تعلق داشتن به وضع و کیفیتی غیرمادی تعریف می‌کند» (۳).

«معنویت حاکی از تمایل روحی انسان برای جستجوی معنای زندگی از طریق ارتباط با امر قدسی است^۲» و «معنوی چیزی است که منسوب به معنی، باطنی و حقیقی است^۳». علامه طباطبائی اساس سیر باطنی و حیات معنوی را پذیرش اصالت عالم معنی می‌داند، عالمی که شامل کمالات باطنی و مقامات معنوی به عنوان «واقعیت‌های حقیقی بیرون از طبیعت و جهان ماده است^۴». «در ادبیات قرآنی و دیگر متون دینی اسلام، خداوند متعال به مثابه منبع و سرچشمه وجود و همه کمالات معرفی شده و نزدیک شدن به او هدف اصلی آفرینش انسان شمرده شده است. به همین دلیل، هدف غایی از حرکت، تلاش، فعالیت و سلوک انسانی و عالی‌ترین کمال انسانی نیز بالاترین نقطه ممکن در مراتب قرب به اوست» (۴).

سلامت معنوی

در تعریف سلامت معنوی تاکنون اتفاق نظر و اجماع حاصل نشده است و تعریف دقیق آن مرهون تلاش‌های آینده است. به

دو تعریف یا برداشت مفهومی از سلامت معنوی اشاره می‌شود:

الف) «معنویت حالتی از بودن است لیکن سلامت معنوی حالتی از داشتن است. سلامت معنوی به برخورداری از حس پذیرش، احساسات مثبت، اخلاق و حس ارتباط متقابل مثبت با یک قدرت حاکم و برتر قدسی، دیگران و خود اطلاق می‌شود که طی یک فرآیند پویا و هماهنگ شناختی، عاطفی، کنشی و پیامدی شخصی حاصل می‌آید» (۵).

«در اصطلاح غیرپزشکی یا پزشکی معنی‌گرا، سلامت معنوی فرایندی است که علاوه بر بهره‌گیری در درمان جسمی بیماران، می‌تواند در درمان روحی و روانی بیماران نیز مفید باشد و از آن بالاتر می‌تواند شرایطی را در جامعه پدید آورد که سلامت اجتماعی را نیز افزایش دهد و در نهایت به کمال و تعالی همه‌جانبه انسان و انسانیت کمک کند» (۶). در مطالعه حاضر سلامت معنوی با حیات طیبه در ادبیات و تعالیم اسلامی مترادف دانسته شده و توصیف و تحلیل شده است.

مفهوم واژه طیبه

واژه طیبه در زمره واژگان قرآنی است و در چندین مورد به کار برده شده است:

«کلمه طیبه^۵: سخن پاک، «ذریه طیبه^۶: فرزند پاک، «بلده طیبه^۷: شهر پاک، «شجره طیبه^۸: درخت پاک، و «حیات طیبه^۹: زندگی پاک»

حیات طیبه

«حیات طیبه»، واژه‌ای قرآنی است که مفسران آن را به حیات پاکیزه تعبیر کرده‌اند و در سند مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی، چنین تعریف شده است:

۱. فرهنگ عمید
۲. حسنی باقرانی: ۱۳۹۲: ۴۴۹
۳. فرهنگ عمید: ۱۳۷۲، ۱۲۲۶
۴. طباطبائی ۱۳۵۴ ش، صص ۵۱
۵. سوره مبارکه ابراهیم، آیه کریمه ۲۴
۶. سوره مبارکه آل عمران، آیه کریمه ۳۸
۷. سوره مبارکه سبأ، آیه کریمه ۱۵
۸. سوره مبارکه ابراهیم، آیه کریمه ۲۴
۹. سوره مبارکه نحل: آیه کریمه ۹۷

مدخل اول: عالم را محضر خداوند تبارک و تعالی دانستن

«... وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ» (۹)

«... و هر کجا باشید او باشماست و به هر چه کنید به خوبی آگاه است»

توضیح

اگر حضور حاضر ناظر، عالم، حی، قیوم، لایموت را بر تمام اعمال باور داشته باشیم، در محضر شاهی که خود قاضی است، مرتکب عصیان و گناه نمی‌شویم و آرامش معنوی بر تمام ساحات زندگی سایه‌گستر خواهد شد. درباره (معیت) خدا با انسان این نکته به خوبی به دست می‌آید، که انسان همواره و در همه جا در حضور و محضر الهی قرار دارد و هیچ جای نمی‌توان یافت که در آنجا انسان از محضر خدا غایب باشد.

مدخل دوم: اعتقاد به عالم غیب و شهود

خداوند بر عالم هستی احاطه داشته، دانای همه اسرار عالم هستی است. «...وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنَ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظِلْمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ^۲»

«و کلیه خزائن غیب نزد خداست کسی جز خدا بر آن آگاه نیست و نیز آنچه در خشکی و دریاست همه را می‌داند و هیچ برگه‌ای از درخت نیفتد مگر آنکه او آگاه است و هیچ دانه در زیر تاریکی‌های زمین و هیچ تر و خشکی در جهان نیست جز آن که در کتاب مبین (قرآن عظیم) مسطور است^۳»

توضیح

«مَفَاتِحُ»، یا جمع «مِفْتَاح» به معنای گنجینه و خزانه است، یا جمع «مِفْتَاح» به معنای کلید است، ولی معنای اول مناسب‌تر است. کلمه تروخشک، کنایه از همه چیزهایی است که مقابل هم‌اند، مثل مرگ و حیات، سلامتی و مرض، فقر و غنا، نیک و بد،

«حیات طیبه یعنی زندگی پاک و منزّه و دور از هرگونه آلودگی در همه شئون و ساحات شش‌گانه تربیت که غایت نهایی آن چیزی نیست مگر کسب رضایت خداوند متعال. یعنی دوری از آلودگی، دروغ‌گویی، دورویی، بی‌عدالتی، بی‌انصافی، زورگویی، بدگویی، بدکرداری، دزدی، کم‌فروشی، بی‌تفاوتی، عدم تلاش، راحت‌طلبی، سهم‌خواهی، رانت‌خواری، بی‌مسئولیتی، بی‌تعهدی، برتری‌طلبی ... کنار گذاشتن همه این بد کاری‌ها و برعکس عمل کردن به همه خوبی‌ها که در مقابل بدی‌ها اعمالی بدیهی و قابل فهم‌اند، مصداق بارز زندگی پاک و منزّه یعنی همان حیات طیبه است که موجبات رضایت خداوند و خلق خدا و خود فرد را فراهم می‌کند» (۷).

روش

این مطالعه نظریه‌پردازی و طرح یک نظریه قرآنی در باب سلامت معنوی است و نظریه پیشنهادی‌های شخصی نویسنده است. منابع مورد نیاز طی مطالعه کتابخانه‌ای انتخاب شده‌اند.

نتایج

نتایج مطالعه قرآنی، بعنوان شاهد بر مدعای نظریه پیشنهادی، در ۱۴ مدخل به شرح و تفصیل ذیل ارائه شده است. هر مدخل مشتمل است بر یکی از رهنمودهای قرآنی برای دستیابی به زندگی پاک و منزّه، یعنی همان حیات طیبه به تعبیر کلام الله مجید و مصداقی از سلامت معنوی اسلامی به تعبیر جدید است. تأمل بر سایر آیات الهی نیز مؤید زندگی پاک و منزّه با تمسک به کتاب محکم الهی و آموزه‌های دین مبین اسلام است. برای دستیابی به حیات طیبه در زندگی دنیوی (مدارج رو به کمال سلامت معنوی) شناخت، باور و عمل به آیات منتخب زیر در زمینه خداشناسی، راهنما و هدایت‌کننده و تضمین‌کننده خواهد بود. همه آیات نورانی منتخب از شیوه‌های عینی، بین، مشهود، و ملموس خداشناسی می‌باشند. بازتاب عینی آن‌ها در زندگی بشر نیل به مراتبی از سلامت معنوی است که در فرهنگ قرآنی حیات طیبه تعبیر شده است. انشاءالله:

۱. سوره مبارکه حدید، آیه کریمه ۴

۲. سوره مبارکه انعام، آیه کریمه ۵۹

۳. قرائتی - محسن: تفسیر نور، جلد ۲ صفحه ۴۷۴

می‌کند. هیچ معبودی جز او همواره پیروز و حکیم نیست»

توضیح

شکل‌گیری جنین در رحم، نشانه دیگری از قیوم بودن خداوند است^۱:

موضوع صورت‌گیری انسان در رحم مادر، در میان دو آیه نزول کتاب آمده است، شاید رمز این باشد که خدایی که در رحم مادر به شما سر و سامان می‌دهد، با تشریح قوانین الهی و ارسال کتب آسمانی، به رشد آینده و ابدی شما نیز سامان می‌بخشد.

تأثیر هریک از عوامل وراثتی، بهداشتی، غذایی و ویا روانی در شکل‌گیری صورت و جسم افراد نیز از سنت‌های الهی و در مدار قدرت و تدبیر و حکمت اوست.

منشأ تکوین و تشریح یکی است. آن کسی که برای هدایت شما کتاب فرستاد، همان است که شما را آفریده است

بندگان مؤمن در برابر مشیت الهی تسلیم و همه نعمت‌ها را قدردان هستند. صورت‌گری آفریدگار را از حکمت‌های بالغه آفرینش دانسته، بر آن چه برایشان مقدر فرموده راضی و قانع و شکرگزار هستند و هر آنچه برایشان مقدر فرموده را وفق مصلحت خود و نظام آفرینش دانسته بر آن نیز راضی و شاکر هستند. بر این اساس دچار تناقضات تنش‌آفرین و مطالبات زیاده خواهانه و حسرت و اندوه از نعمت‌های دیگران نمی‌شوند و در همه شرایط از نعمت آرامش و رضایت و سلامت نفس برخوردار خواهند بود.

مدخل پنجم: تأمل در خلقت انسان (شیوه عینی و حجت

بالغه خدانشناسی و توحید و اطمینان و آرامش است)

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ^۵

«و یکی از آن قدرت‌های خدا این است که شما آدمیان را از خاک خلق کرد سپس که بشری شدید (به توالد منشعب و نژادهای مختلف شدید) در همه روی زمین منتشر گشتید».

مجرد و مادی. این مطلب در آیه «و كُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ» نیز بیان شده است. شاید مراد از سقوط برگ‌ها، حرکات نزولی و مراد از دانه‌های در حال رشد زیر زمین، حرکات صعودی باشد». ایمان تکیه گاه بشر و اعتقاد راسخ به تحقق وعده‌های الهی، موجب آرامش قلب و آسایش جسم و جان اهل ایمان است. کفار و منکران عالم غیب و شهود، با محرومیت از این اکسیر حیات‌بخش، همواره در مضان اضطراب، تشویش، نگرانی، ترس از حوادث و آینده هستند و هرگز به آرامش واقعی دست نخواهند یافت.

مدخل سوم: در نظام هستی، هیچ چیز از خداوند پوشیده نمی‌ماند

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ^۱

«در حقیقت هیچ چیز نه در زمین نه در آسمان بر خدا پوشیده نمی‌ماند»

توضیح

.... در این آیه، آشکار بودن همه چیز برای او مطرح شده، که جلوه‌ای از قیومیت خداوند است^۲:

خداوند بر همه چیز آگاه است. ما و همه هستی هر لحظه در محضر خدا هستیم، در محضر او گناه نکنیم. با توجه به آیه قبل، استفاده می‌شود که کفر و معصیت هیچ کس بر خدا پوشیده نیست.

تعدد افراد، تعدد اعمال، تعدد مکان‌ها و زمان‌ها هیچ کدام مسأله‌ای را بر خداوند پنهان نمی‌سازد فی الارض و لا فی السماء همه اعمال و افعال انسان در محضر خداوند انجام می‌شود و مخفی نمی‌ماند، اهل ایمان با این باور، بر اعمال و رفتار خود مسلط و آن‌ها را در جهت رضایت الهی سوق می‌دهند. همه دستورات الهی حکیمانه و مدبرانه و مطابق مصلحت بندگان است و عمل به آن‌ها موجب سلامت و آسایش و تعالی است.

مدخل چهارم: تفکر در خلقت انسان (خلق انسان و

صورت‌گیری آفرینش مختص خداوند تبارک و تعالی است)

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ لَإِلَهِ الْآلَهُو الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ^۳

«اوست کسی که شما را آن گونه که می‌خواهد در رحم‌ها صورت‌گیری

۱. سوره مبارکه آل عمران، آیه کریمه ۵

۲. برگرفته از تفسیر نور

۳. سوره مبارکه آل عمران، آیه کریمه ۶

۴. قرآنی - محسن: تفسیر نور، جلد ۱ صفحه ۴۶۸

۵. سوره مبارکه روم، آیه کریمه ۲۰

«ای مردم! اندرزی از سوی پروردگارتان برای شما آمده است و شفا و درمانی برای آنچه در سینه‌هاست و هدایت و رحمتی است برای مؤمنان»

توضیح

آیه کریمه اشاره به مراحل چهارگانه تربیت و تکامل دارد^۱، یعنی:
الف: مرحله موعظه، نسبت به کارهای ظاهری. «مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ»
ب: مرحله پاکسازی روح از رذایل. «شَفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ»
ج: مرحله راهیابی به سوی مقصود. «هُدًى»: مرحله دریافت رحمت الهی. «رَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ».

هـ - نزول کتاب که شامل موعظه و شفا بخشی و هدایت و رحمت باشد، از شئون ربوبیت الهی است. «مِن رَّبِّكُمْ»
و - قرآن، شفای هر دردی است. درمان دردها را باید از مکتب قرآن گرفت، نه مکاتب شرق و غرب. «شَفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ»
ز - قرآن برای همه‌ی مردم موعظه است، ولی تنها گروه حق‌پذیر، مشمول هدایت و رحمت الهی می‌شوند. «يَا أَيُّهَا النَّاسُ... هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ»

مراد از شفا و درمان، علاج دردها و رنج‌های معنوی، روحی و درونی مردم و جامعه است (۸). قرآن کتاب هدایت مردم، و دربردارنده بینات و نشانه‌های هدایت و کتاب فرقان و توانا سازی بشر در تشخیص حق و باطل است^۲. اهل ایمان با تمسک به کتاب الهی و نصب العین قرار دادن فرامین آن، به مراتبی از حیات طیبه دست می‌یابند و مسیر کمال و مراتب متعالی سلامت در همه ساحات را با التجای هرچه بیشتر و عمیق‌تر و معنوی‌تر در کتاب الهی طی می‌کنند. کافران و بیگانگان با کلام الله مجید از نعمت‌های این اقیانوس معرفت بی‌نصیب هستند.

مدخل هشتم: تشکیل خانواده براساس سنت سنی نبوی ازدواج و محبت و مهربانی اصیل، موجب آرامش در سطوح فردی، خانوادگی و اجتماعی و امنیت خاطر است

شگفتی‌های خلقت انسان بسیار عظیم و بی‌نهایت است. پیشرفت‌های علمی دائماً پنجره‌های جدیدی برای تماشای عظمت آفرینش می‌گشایند. تأمل در این شاهکار آفرینش، انسان را متوجه معبود حقیقی می‌کند و اعتقاد به خالق در جهان هستی، و تلاش برای ادای فرائض و سپاس‌گزاری نعمت‌های بی‌انتهای پایه‌های ایمان را تحکیم و اطمینان قلبی و آرامش و سلامت جسم و جان را به ارمغان می‌آورد.

مدخل ششم: تأمل بر پدیده‌های مرگ و حیات (خلقت حیات و مرگ در ید قدرت الهی و موجب آزمایش بشر و دعوت وی به اعمال نیک است)

«يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُخْبِئُ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا^۳ وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ^۴»

«آن خدایی را تسبیح و ستایش گویند که زنده را از مرده و مرده را از زنده (به قدرت کامله خود) بیرون آورد (یعنی آدم را از نطفه و نطفه را آدمی برانگیخت) و زمین را پس از فصل خزان به برگ گیاهان (به نسیم جانبخش بهار) زنده گردانید و همین گونه شما را هم (پس از مرگ زنده کند) و از خاک بیرون آرد»

توضیح

در سوره مبارکه ملک، آفرینش نظام مرگ و حیات از آیات اقتدار الهی و موجبی برای آزمایش بشر در میدان اعمال و تمایز خوبان از بدان قرار گرفته است. صاحبان اعمال نیک مقصود اصلی خلقت هستند و همه انسان‌ها به این هدف والای آفریدگاری دعوت می‌شوند. بشارت زندگی نیک و خوف از پایان حتمی حیات، تنظیم‌کننده رفتار و متعادل‌کننده آمال بشری خواهد بود و توجه به این آیات موجب مراقبت، امید، جدیت و تلاش و مقابله با یأس و ناامیدی است. منکران عالم غیب و شهود، زندگی مادی را غایت آمال بشری و پایان آن را فناي کامل و نقطه بن‌بست و تاریک دانسته، لامحاله ناامید و مأیوس از آینده خواهند بود.

مدخل هفتم: قرآن را کتاب شفا و راهنمای سعادت دانستن

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشَفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ^۵»

۱. سوره مبارکه روم، آیه کریمه ۱۹

۲. سوره مبارکه یونس، آیه کریمه ۵۷

۳. تفسیر نور، پایگاه مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن

۴. سوره مبارکه بقره، آیه کریمه ۱۸۵

«وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ^۱»

«و از نشانه‌های او آن است که از جنس خودتان همسرانی برای شما آفرید تا در کنار آنان آرامش یابید و میان شما و همسرانتان علاقه شدید و رحمت قرار داد؛ بی‌شک در این (نعمت الهی) برای گروهی که می‌اندیشند نشانه‌های قطعی است.»

توضیح

- یاد خداوند مایه آرامش دل و روح است، «بذکرالله تطمئن القلوب» (۱۶۷) و همسر مایه آرامش جسم و روان^۲
- آفرینش، هدفدار است.
- زن و مرد از یک جنس هستند. (برخلاف پاره‌ای عقاید خرافی و تحقیرآمیز که زن را موجودی پست‌تر یا از جنس دیگر می‌پندارند.)
- همسر باید عامل آرامش باشد نه مایه تشنج و اضطراب.
- هدف از ازدواج، تنها ارضای غریزه جنسی نیست، بلکه رسیدن به یک آرامش جسمی و روانی است.
- نقش همسر، آرام‌بخشی است.
- محبت، هدیه‌ای الهی است که با مال و مقام و زیبایی به دست نمی‌آید. (مودت و رحمت، هدیه خدا به عروس و داماد است.
- هر کس با هر عملی که آرامش و مودت و رحمت خانواده را خدشه‌دار کند، از مدار الهی خارج و در خطا شیطانی است.
- رابطه زن و مرد، باید براساس مودت و رحمت باشد. (مودت و رحمت، عامل بقا و تداوم آرامش در زندگی مشترک است.)
- مودت و رحمت، هر دو با هم کارساز است. (مودت بدون رحمت و خدمت، به سردی کشیده می‌شود و رحمت بدون مودت نیز دوام ندارد.
- تنها اهل فکر می‌توانند به نقش سازنده ازدواج پی ببرند.

در این امر نیز (که در حقیقت پایه زندگی و آسایش و خوشی و بقای نوع برآن است) برای مردم با فکرت ادله علم و حکمت حق آشکار است. عمل به این سنت سنیه الهی موجب آرامش و بسط سلامت در همه ساحات بشری می‌شود. تسری این سنت

ارکان جامعه را تحکیم می‌نماید. عدول از فرمان الهی یا تأخیر آن یا تمسک به شیوه‌های ناسالم و غیربهداشتی و غیراخلاقی برای تأمین غرائض مترادف با بیماری و تباهی و هلاکت است که هم افراد و خانواده‌ها را تباه می‌سازد و هم جامعه را به ورطه هلاکت و سقوط می‌کشاند.

مدخل نهم: تفکر در آفرینش آسمان‌ها و زمین و تنوع در آفرینش انسان (از شیوه‌های عینی و قاطع خداشناسی و توحید است)

«وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَالْوَالِدَاتُ إِذَا فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِلْعَالَمِينَ^۳»

«و از نشانه‌های الهی، آفرینش آسمان‌ها و زمین، و تفاوت زبان‌ها و رنگ‌های شماست؛ همانا در این امر برای دانشمندان نشانه‌هایی قطعی است^۴»

توضیح

- آفرینش آسمان‌ها و زمین، از نشانه‌های قدرت بی‌پایان الهی است.
- تفاوت نژادها و زبان‌ها، راهی برای خداشناسی است
- هر زبانی برای خود ارزش و اصالت دارد و تغییر آن نه کمال است و نه لازم. (هیچ کس حق ندارد نژادها و زبان‌های دیگر را تحقیر نماید)
- یکسان بودن شکل و رنگ همه انسان‌ها با ابتکار و نوآوری و بدیع بودن خداوند سازگار نیست
- انسان عالم و فهمیده، از اختلاف رنگ‌ها و زبان‌ها به معرفت الهی می‌رسد ولی جاهل، رنگ و زبان را وسیله تحقیر و تفاخر قرار می‌دهد
- اهل ایمان با تفکر در آیات آفرینش، و مشاهده آثار و عظمت خلقت خداوند، دائماً بر آفرینش و رضایت خود می‌افزایند و اضطراب‌ها و نگرانی‌ها را از خود دور می‌نمایند.

۱. سوره مبارکه روم، آیه کریمه ۲۱

۲. تفسیر نور، پایگاه مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن

۳. سوره مبارکه روم، آیه کریمه ۲۲

۴. تفسیر نور، پایگاه مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن

مدخل دهم: نظم شبانه‌روزی، و خواب و بیداری، (موجب توسعه رزق و روزی و از ادله توحید برای انسان‌های منطقی و حرف شنوا است)

«وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ^۱»

«و از نشانه‌های الهی، خوابیدن شما در شب و روز، و تلاش شما در کسب فضل پروردگار است؛ همانا در این امر برای گروهی که (حقایق را) می‌شنوند نشانه‌هایی قطعی است^۲»

توضیح

- نعمت‌های الهی را ساده نگیریم؛ خواب نیز یک نعمت بزرگ است
 - خواب، مقدمه تلاش است
 - کار و تلاش برای کسب معاش، امری پسندیده و نشانه‌های الهی است
 - اصل خواب برای شب است و خواب در روز، برای استراحت جزیی است
 - فضل الهی گسترده است ولی تلاش ما برای کسب آن لازم است
 - نعمت‌هایی که دریافت می‌کنیم، به خاطر استحقاق نیست، بلکه لطف و فضل الهی است
- «خواب یک پدیده پیچیده و مهم در سلامت انسان و یکی از آثار قدرت و تدبیر خدای جهان آفرین است که منشاء تأمین انرژی و نیرو می‌باشد..... دانش امروز بشری بر اهمیت خواب، به‌ویژه خواب شب، تأکید دارد. خواب مایه آسایش و تجدید قوا می‌باشد. بهترین خواب در شب و به‌ویژه در ساعات اولیه اتفاق می‌افتد..... نتایج تحقیقات دانشمندان تاکنون صحت و دقت علمی بخشی از مطالب تصریح شده در طب سنتی و منابع دینی در مورد خواب را روشن و مورد تأکید قرار داده است. برای حفظ سلامتی باید شب زودتر خوابید و از خواب روزانه مگر به مقدار کمی در زمانی خاص پرهیز کرد. برای ارتقای کیفیت مناسب خواب توجه به آداب توصیه شده برای خواب در کتب طبی و دینی لازم است» (۹).

مدخل یازدهم: نعمت‌های آفرینش در تسخیر انسان

«اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ ۗ وَسَخَّرَ لَكُمْ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ ۗ وَسَخَّرَ لَكُمْ الْيَوْمَ وَاللَّيْلَ^۳»

«خداست آن که آسمان‌ها و زمین را آفرید و باران را از آسمان فرو بارید تا بدان انواع ثمرات و حبوبات را برای روزی شما برآورد، و کشتی‌ها را مسخر شما کرد تا به امر او به روی آب دریا روان شود و نهرها را (به روی زمین) به اختیار شما جاری گردانید»

توضیح

- اگر جریان کشتی در دریا را به امر خدا نسبت داده با اینکه ظاهراً علت‌های طبیعی، از قبیل باد و بخار و سایر عوامل طبیعی آن را به جریان در می‌آورند به این منظور بوده که بفهماند خدای تعالی یگانه سببی است که هر سبب دیگری به او منتهی می‌شود (تفسیر المیزان)
- شناخت نعمت‌های خداوند، بهترین راه خداشناسی است، که با فهم عموم و عشق و انگیزه و عبادت همراه است.
- در میان همه نعمت‌های خداوند، آب یکی از مهم‌ترین آن‌هاست.
- آفرینش هستی، برای انسان است.
- گرچه اسباب مادی نقش دارند، اما تمام عوامل به فرمان خداست.
- انسان، بر طبیعت حاکم است

مدخل دوازدهم: دعوت به تفکر در آفرینش

«وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ ۗ وَسَخَّرَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ^۴»

«و خورشید و ماه گردنده و شب و روز را برای شما مسخر کردم» (آیه ۳۳ سوره ابراهیم)

۱. سوره مبارکه روم، آیه کریمه ۲۳

۲. سوره مبارکه روم، آیه کریمه ۲۲

۳. سوره مبارکه ابراهیم، آیه کریمه ۳۲

۴. سوره مبارکه ابراهیم، آیه کریمه ۳۳

توضیح

- اگر انسان از نعمت‌های الهی درست استفاده نکند، بسیار ستمگر و کفران‌کننده است.

نه فقط زمین و نعمت‌های زمینی، بلکه آسمان و اجرام آسمانی نیز برای بهره‌گیری بشر و مطابق نیازهای او آفریده شده‌اند.

یکی از شیوه‌های خداشناسی تفکر در آفرینش است. خداوند، جهانی با عظمت آفرید و آن را در اختیار بشر قرار داد تا از آن نفع ببرد و از منافعتش استفاده کند. تسخیر جهان برای انسان، اهداف و غایاتی دارد. خداوند به آن‌ها در خلال آیاتش اشاره کرده است:

- شکر و شکرگزاری

- تنزیه و تسبیح خدا همراه تمام هستی

- راه‌یابی و هدایت به بزرگی و جلال و عزت خدا

حاصل تفکر و تدبر در آیات آفرینش این است که برای انسان آسایش و آرامش حاصل می‌نماید و یکی از راه‌های اصلی و نورانی حصول سلامت معنوی است.

۱۲. نعمت‌های بی‌شمار الهی، هشدار و تهدید

کفران نعمت

«وَأَتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ»

«و (خداوند) از هر آنچه که از او خواستید (و نیاز داشتید) به شما داده است، و اگر (بخواید) نعمت خدا را بشمارید، نمی‌توانید آن‌ها را به دقت شماره کنید. همانا انسان بسیار ستمگر و ناسپاس است»

توضیح

• عوامل تولید در اختیار انسان است. (آب، خاک و نور خورشید ...). اگر نارسایی و کمبودی وجود دارد به خاطر مدیریت غلط و توزیع نامطلوب است.

• خدایی که بشر را آفرید، همه نیازهای او را از راه درست برآورده ساخت، اما انسان به دنبال رفع نیازهای خود از راه گناه است.

- انسان موجودی نیازمند و محتاج است.

• انسان قدرت ندارد نعمت‌های خدا را بشمارد، چه رسد به این که بخواهد شکر آن‌ها را به جای آورد.

مدخل سیزدهم: جلوه‌های رحمت الهی

«فَأَنْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَىٰ ۗ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»

«پس به آثار رحمت خدا بنگر که چگونه زمین را پس از مرگش زنده می‌کند. همانا خداست زنده‌کننده مردگان و او بر هر چیزی قدرت دارد»

توضیح

• خداوند به قدرت کامله ذاتی به همه امور عالم تواناست
• سختی‌ها و نومیدی‌ها، لذت نعمت‌ها را چند برابر می‌کند
• باران، رحمت الهی است
• بارش باران و حیات مجدد زمین، نشانه‌ای از برپایی قیامت است

• صحنه مرگ و حیات، هر لحظه جلو چشم ماست،
تماشا و تأمل در آثار رحمت و قدرت الهی، راهنما و موجب هدایت بشر و زندگی سالم و معنوی است.

مدخل چهاردهم: آرامش و سکینه، در پرتو ایمان

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، وَ الْعَصْرِ ۚ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ۖ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَ تَوَّصُوا بِالْحَقِّ وَ تَوَّصُوا بِالصَّبْرِ»

توضیح

ایمان، عمل صالح، تأکید بر حقیقت و تمسک به صبر تضمین‌کننده زندگی هدف‌مند، سالم و مبارک و پرهیز از خسران و نابودی است. در سه آیه قرآن، نزول سکینه و آرامش اثر ایمان شمرده شده است (سوره مبارکه توبه، آیه کریمه ۲۶ و سوره مبارکه فتح آیات کریمه ۴ و ۲۶. مقصود این است که با ایمان، اضطراب و بحران روحی و رنج درونی و رعب و وحشت از بین

۱. سوره مبارکه ابراهیم، آیه کریمه ۳۴

۲. سوره مبارکه روم، آیه کریمه ۵۰

«هر کس از زن و مرد کار نیکی به شرط ایمان به خدا به جای آورد ما او را به زندگانی خوش و با سعادت زنده ابد می‌گردانیم و اجر بسیار بهتر از عمل نیکی که کرده به او عطا می‌کنیم».

بعضی از ابعاد طی این مطالعه نظریه پردازانه، به استناد مفاهیم عمیق، تعابیر مشابه قرآنی و تفاسیر معتبر پیرامون این آیه نورانی، نتیجه‌گیری شده که «تمام مفاهیم مفروض در «سلامت معنوی اسلامی» در تعبیر اعجاب‌برانگیز وحیانی «حیات طیبه» مستتر است»

شرح و تحلیل بعضی از ابعاد مرتبط با نظریه شروط لازم برای نیل به حیات طیبه و مراتب آن خداآوری و معاد باوری

در زندگی روزمره، انسان‌ها بر مبنای هستی‌شناسی و جهان‌بینی خود عمل می‌کنند. شناخت گروهی از هستی محدود است به عالم طبیعت و ماده، تنها محسوسات را باور دارند یعنی به آنچه می‌بینند، می‌شنوند و لمس می‌کنند. اینان هستی را در مشهودات خود یعنی زمین و آسمان و ستارگان و دریاها و کوه‌ها، خانواده، مقام، ریاست، و پول و مانند آن‌ها منحصر می‌دانند. در ذهن این افراد سلامت بدن و جسم وسیله‌ای است برای کسب لذات مادی و ارضای شهوات نفسانی. مسائلی از قبیل حلال و حرام، احترام به حقوق دیگران، رعایت تقوای الهی، التزام به مکارم اخلاقی و پاداش روز جزا و قیامت جایی ندارد. آنان از بیماری تن سخت وحشت دارند و وقتی در معرض بیماری یا آستانه مرگ قرار می‌گیرند مضطرب و پریشان می‌گردند. قرآن کریم از قول اینگونه مردم می‌فرماید: وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُم بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ^۱.

«و کافران گفتند: جز همین زندگی دنیایی، زندگی دیگری نیست، می‌میریم و زنده می‌شویم (یک گروه می‌رویم و یک گروه می‌آییم) و ما را چیزی جز طبیعت و روزگار نابود نمی‌کند، درحالی که هیچ‌گونه علمی بر این ادعا ندارند. آنان جز گروهی خیالباف نیستند»

۱. سوره مبارکه جائیه، آیه کریمه ۲۴

می‌رود. صدوق در معانی‌الخبار از امام باقر (علیه السلام) روایت می‌کند که فرمود: «آرامش همان ایمان است.» " مؤمن با ایمان به خداوند، به جایی تکیه می‌کند که لرزان نیست و ستونی که ویران نمی‌گردد و کارهایش را بر معارف حقه‌ای بنا می‌کند که شک‌بردار نیست و در کارهایش تکلیف الهی را که تردیدپذیر نیست، مقدم می‌دارد. و چیزی از آن کار که برای از دست دادن آن بترسد یا غمگین گردد و یا در تشخیص خیر و شر آن دچار پریشانی گردد، برای او نیست. اما غیرمؤمن، ولی و سرپرستی ندارد که متولی امورش گردد و خیر و شرش به او باز گردد و او در ظلمت این افکاری که از هر سو از راه خیال و هوای نفس و احساس‌های بدبینانه بر او حمله می‌آورند افتاده است. در اثبات ایمن مدعا، نمونه‌هایی این چنین ذکر می‌شود:

- وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ
- ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ
- اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ
- إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ وَ دِغَرِ آيَاتِ فِرَاوَانَ. و بعد از ارائه آیات به نتیجه‌ای می‌رسد که صادق و درست است و آن این‌که: «هر ترس و غم و پریشانی و غرور در جانب کفر است و صفات مخالف آن در جانب ایمان» (۱۰).

بحث

سلامت معنوی یا حیات طیبه

سؤال اصلی

براساس نتایج مطالعه قرآنی مشروحه بالا، این سؤال دوباره مطرح می‌شود که سلامت معنوی اسلامی چیست و با اتکال به آموزه‌های قرآن مجید برخوردار از سلامت معنوی اسلامی کیست؟

بیان نظریه

این مطالعه ارائه نظریه ای است برگرفته از آیات کلام الله مجید و با الهام از کریمه شریفه ۹۷ از سوره مبارکه نحل که می‌فرماید: «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاتًا طَيِّبَةً^۲ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ»

در مقابل انسان‌هایی هستند که اعتقاد به خداوند حکیمی دارند که خالق عالم و آدم بوده همه کائنات پیوسته در محضر اویند و خود را موظف می‌دانند که عامل به دستورات خدا بوده از فرمانش تخطی نکنند. اعتقاد به روزی دارند که در آن روز، فرد مطیع اوامر و نواهی الهی پاداش می‌بیند و به گنهکار و عاصی کیفر داده می‌شود. اینان سلامت جسم را وسیله برای کسب توشه آخرت می‌دانند لذا در تامین سلامت بدن نیز تأکید و اهتمام دارند. انسان‌هایی از این قبیل بر اعمال خویش مراقبت دقیقی دارند. در مورد هستی‌شناسی انسان‌های مبداء و معاد باور در قرآن چنین آمده است: «وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌّ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ^۱». «این زندگی دنیا چیزی جز سرگرمی و بازیچه نیست و اگر بدانند، زندگی حقیقی، همان سرای آخرت است». با عنایت به این آیات نتیجه می‌گیریم که از نظر کلام الله مجید سلامت حقیقی نصیب انسان‌هایی از گروه اخیر می‌شود، آنان که از ایمان به مبداء و معاد و لوازم آن برخوردارند، زیرا التزام به شئی، التزام به لوازم شئی را ایجاب می‌کند. این سلامت حقیقی اهل ایمان، در تعبیر قرآن کریم «حیات طیبه» است و اگر بخواهیم برای واژه «سلامت معنوی» که در دین مقدس اسلام منظور نظر است معادلی بیابیم مصداق آن را در «حیات طیبه» باید جستجو کنیم.

مصداقی از ایمان و عمل صالح

صدق حدیث، ادای امانت، رعایت تقوای الهی، توکل به پروردگار، توبه، جهاد با نفس، محاسبه نفس، بهره‌گیری از فرصت‌های مغتنم زندگی، عدالت، حق طلبی، مبارزه با ظلم و فساد، دل بردن از دنیای حرام، اجتناب از غیبت، و موارد دیگری را می‌توان در احراز حیات طیبه دخیل دانست که همگی از مصداق ایمان و عمل صالح اند.

دلایل محرومیت از حیات طیبه (کوردلی و کر باطنی)

حیات طیبه‌ای که قرآن از آن سخن می‌گوید نوعی از زندگی نیست که همه انسان‌ها از آن بهره‌مندند. در وجوه مادی زندگی (نظیر غذا خوردن، راه رفتن، رشد و نمو کردن، کار و تولید

نمودن، توالد و تناسل و) انسان‌ها با حیوانات مشترکند. در جای دیگری از قرآن خداوند سبحان پیامبر را مخاطب قرار داده می‌فرماید: «وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَأَعْفُلُونَ^۲». «(و چون قرآن بخوانی) گروهی از آنان (در ظاهر) به سخن تو گوش فرا می‌دهند، (اما گویی گزند و هیچ نمی‌شنوند) آیا تو می‌توانی سخن خود را به گوش ناشنویان برسانی؛ هر چند اهل تعقل نباشند؟» و در ادامه همان سوره چنین می‌فرماید: «وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْىَ وَلَوْ كَانُوا لَأَبْصِرُونَ^۳» «و گروهی از مردم کسانی‌اند که به تو نگاه می‌کنند، (اما گویی هیچ نمی‌بینند) پس آیا تو می‌توانی نابینایان را هدایت کنی، هر چند (با چشم دل) نمی‌بینند؟»

بدون شک خداوند در باره کران و کوران جسمی سخن نمی‌گوید بلکه سخن از کوردلان و کر باطنان است و بیانگر آن است که با کری باطن و کوردلی نمی‌توان به سلامت معنوی دست یافت. حضرت آیت الله مکارم شیرازی در تفسیر این دو آیه می‌فرماید: «دو آیه (فوق) اشاره به دلیل انحراف و عدم تسلیم آن‌ها در برابر حق می‌کند و می‌گوید برای هدایت یک انسان تنها تعلیمات صحیح و آیات تکان‌دهنده و اعجاز‌آمیز و دلایل روشن کافی نیست، بلکه آمادگی و استعداد پذیرش و شایستگی برای قبول حق لازم است، همان‌گونه که برای پرورش سبزه و گل تنها بذر آماده کافی نمی‌باشد، زمین مستعد نیز لازم است^۴».

تمسک به ثقلین

با توضیحات بالا، سلامت معنوی اسلامی را می‌توان همان حیات طیبه دانست که برخورداران از آن زنان و مردانی‌اند که از نعمت ایمان و عمل صالح برخوردارند و خداوند با تأکیدات مؤکد وعده داده است که اجر اعمال آنان را به بهترین نحو عطا فرماید. جهت تحقق این عطیه الهی، رعایت دو اصل مهم ضروری است که عبارتند از توحید و تمسک به ثقلین که توضیحی مختصر در مورد این دو اصل پایان بخش این نوشته خواهد بود:

۱. سوره مبارکه عنکبوت، آیه کریمه ۶۴
۲. سوره مبارکه یونس، آیه کریمه ۴۲
۳. سوره مبارکه یونس، آیه کریمه ۴۳
۴. آیت‌الله مکارم شیرازی، تفسیر نمونه جلد ۸ ص ۲۹۹-۳۰۰

اصل اول توحید یا خداباوری

ناسپاسی این است که نعمت‌های عطیه الهی، در راه نافرمانی و عصیان به کار گرفته شود
 باور به وجود قادر حی لایزال، کسب و ارتقای محبت الهی، شکر نعمت و عمل به فرامین او، طی مسیر به سوی حیات طیبه است. باید دانست این رکن نخستین و شرط لازم است، ولی کفایت برای احراز حیات طیبه نمی‌کند. رکن دوم، جهت دستیابی به حیات طیبه (سلامت معنوی مورد نظر اسلام) که شرط کافی است، تمسک به ثقلین است.

اصل دوم: تمسک به ثقلین

حدیث ثقلین از روایات مسلم و قطعی است که به سندهای بسیار و عبارات مختلف نقل شده، از رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم چنین روایت شده است: روایت گردیده که:
 «أَنْتَ تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ كِتَابَ اللَّهِ وَ عِزَّتِي؛ أَهْلَ بَيْتِي مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضِلُّوا، وَإِنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْخَوْضَ»؛ (۱۸-۱۲).

«من در میان شما دو امانت گرانبها برجای می‌گذارم، کتاب خدا و عترت و اهل بیت من، مادام که به آن دو تمسک جویند هرگز گمراه نخواهید شد و این دو هرگز از یکدیگر جدا نخواهند شد تا اینکه در حوض کوثر بر من ورود نمایند.»
 هر چند که در سوره نحل آمده است: وَ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ ۚ «... این قرآن عظیم را فرستادیم تا حقیقت هر چیز را روشن کند...» ولی در همین سوره چنین آمده است: ... وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ ۗ... «و ما این قرآن بزرگ را بر تو نفرستادیم مگر برای اینکه شخص تو حقیقت را در آنچه (از توحید خدا و معاد و رسالت و غیره) مردم اختلاف می‌کنند روشن کنی...». این آیه نشان می‌دهد درعین اینکه قرآن همه حقایق را روشن می‌کند به خودی خود مُبَيِّن (روشن) نیست و نیازمند به مُبَيِّن (روشنگر) دارد که آن را تبیین کند و او فردی جز نبی اکرم «ص» نیست. (لام) در (لتبیین) غایت و هدف را بیان می‌کند و (تُبَيِّن) وظیفه روشنگری را مخصوص به رسول خدا (ص) می‌داند.

۱. نهج البلاغه دشتی، خطبه ۱ ص ۳۲

۲. سوره مبارکه نحل، آیه کریمه ۸۹

۳. سوره مبارکه نحل آیه کریمه ۶۴

فهم دقیق از توحید و عمل به لوازم آن گام نخست و شرط لازم در کسب سلامت معنوی اسلامی یا حیات طیبه است. حضرت امیرالمومنین علی علیه السلام می‌فرماید: «... اول الدین معرفته^۱...»
 ...آغاز و پایه و اساس دین خداشناسی است... و کمال شناخت خداوند، تصدیق وجود او است... و کمال تصدیق به وجود او، یکتا و یگانه دانستن اوست ... و کمال اعتقاد به یکتایی و یگانگی او، پرستش اوست، دور از هر شایبه و آمیزه‌ای
 شهید گرانقدر مطهری رضوان الله تعالی علیه می‌فرماید: «... خداشناسی نه فقط اول دین است اول پایه انسانیت هم هست اینک می‌گوییم انسانیت حکم می‌کند که رحم و مروت داشته باشیم نیکوکار باشیم به هم‌نوعان آزار نرسانیم در راه خدمت به خلق جانفشانی کنیم عقیف و با تقوا باشیم و منافع خود را فدای این امور نماییم. همه اینها معنویات است و سرسلسله معنویات خداشناسی است. انسانیت نمی‌تواند از خداشناسی جدا شود» (۱۱).

چشمه‌هایی از خداشناسی

- خداوند که صاحب علم مطلق و قدرت مطلق است نسبت به بندگان خود لطفی فراوان دارد، او به انسان‌ها نعمت‌های لا تعد ولا تحصی عطا فرموده است.
- عالم محضر خدا است و انسان‌ها در لحظه لحظه حیات در محضر خداوند هستند و او بر تمام حرکات و سکانات اشراف داشته حتی به خطورات قلبی بندگان خود آگاه است.
- تفکر در آفرینش و نعمت‌های فراوانی که آفریدگار چه در وجود انسان و چه بیرون از وجود، از گویایی، بویایی، شنوایی، لامسه، بینایی، قدرت تعقل، اعضاء و جوارح، تا زمین و آسمان‌ها، ابر، باران، خورشید، گیاهان، حیوانات و نعمت‌های بی‌شمار دیگری که عطا فرموده و احدی غیر او قادر به اعطای ذره‌ای از این برکات و نعمات نیست، نهال محبت پروردگار را در دل‌ها می‌نشانند. اگر این محبت در سویدای قلب‌ها جایگزین شود، اطاعت از او را به دنبال خواهد داشت. به عبارت دیگر خداشناسی موجب و موجد محبت به او و محبت به او موجد اطاعت از اوست.
- انسان صاحب فهم و اندیشه، با درک نعمت‌های بی‌شمار الهی به لوازم آن که شکرگزاری است عمل می‌نماید. کمال

با توجه به حدیث ثقلین معلوم می‌شود که پس از پیامبر اکرم (ص) ائمه اطهار صلوٰء الله علیهم همین وظیفه را در تبیین قرآن به عهده دارند. تنها آنان صلاحیت دارند که قرآن را تبیین و تفسیر نمایند. کوتاه‌تر سخن آنکه کسب سلامت معنوی اسلامی یا حیات طیبه متوقف است بر اطاعت از آموزه‌های پروردگاری که در قرآن آمده و اجرای دستورات رسول اکرم و عترت و اهل بیت او و من الله توفیق

The Pure Life or Islamic Spiritual Health

Mohammad Ghofrani.

Iranian Pediatric Neurology Research Center, Pediatric Neurology Research Center, Department of pediatric Neurology, Mofid Hospital, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran

Abstract

Background and aim: The pure life or "Hayat Tayyabeh" is a spiritual subject and a genuine Quranic term explained in the religious culture of Islam; this genuine term may be known to be synonymous with the contemporary term "spiritual health" in the Persian language literature. Allah the exalted and most high has stated in the holy Quran that "Any man or woman who doth a righteous deed provided they have faith in God shall be granted a blessed and eternal prosperous life; and God shall grant them a reward much better than the righteous deed they did." A life pure and enjoyable is God's gift to those with faith and righteous deeds and not for the pagans, hypocrites or polytheists.

People may be divided into 3 main groups namely a group which confine life to nature and matter and deny the creator of the world; another group that despite believing weakly in God confine the material life to nature and matter and do not really believe in resurrection. The 3rd group comprise those who have faith and believe in origination and resurrection and accounting of deeds on the Day of Judgment. The belief of people has an effect on their worldly life. In this paper the path to the pure life with its special Quranic attributes is presented along with its reliance upon the lifestyle advocated by Islam. In this context the pure life which is virtually Islamic spiritual health in the worldly life and achieving perfection and eternal prosperity is attainable by following the ordinances of the holy Quran and the teachings of the Prophet (PBUH) and his infallible household; then eternal prosperity is guaranteed.

Keywords: Quran-Islam-Spirituality-Religion-Health Moral Obligations-Ethics-Theology

منابع

- حیدرنیا - محمدعلی: سلامت معنوی و حیات طیبه. مجله پژوهش در دین و سلامت. دوره ۲، شماره ۲، بهار ۱۳۹۵، صفحات ۱ تا ۲
- رحیمی - غلامرضا: سازمان جهانی بهداشت. مجله دانشکده پیراپزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران، سال ۵، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۸۹
- ایزد پناه - عباس، و شاکرنژاد-احمد: ضرورت نگاه تمدنی به مفهوم معنویت. فصلنامه علمی پژوهشی فلسفه و الهیات، سال ۱۹، شماره ۳، پائیز ۱۳۹۳
- مصباح - علی: واکاوی مفهوم معنویت و مسئله معنا: فصلنامه اخلاق پزشکی، سال ۴، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۹.
- عباسی - محمود، عزیزی-فریدون، شمسی کوشکی - احسان، ناصری راد - محسن، و اکبری لاکه - مریم: تعریف مفهومی و عملیات سازی سلامت
- معنوی. یک مطالعه روش شناختی. فصلنامه اخلاق پزشکی، سال ۶، شماره ۲۰، تابستان ۱۳۹۱
- ابوالقاسمی - محمدجواد: مفهوم شناسی سلامت معنوی و گستره آن در نگرش دینی. مجله اخلاق پزشکی، دوره ۶، شماره ۲۰، سال ۱۳۹۱
- رییس دانا - فرخ لقا: فرازهایی از مفهوم «حیات طیبه» در اسناد تحول بنیادین و برنامه درسی ملی. رشد تکنولوژی آموزشی، دوره ۲۹، شماره ۷، فروردین ۱۳۹۳
- جواهری - محمدرضا: شاخص های جامعه سالم از منظر قرآن، راهبردهای ارتقاء سلامت. مجله طنین سلامت، دوره ۴، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۵

۹. نامی - وجیبه، و نامدار-حسن: پژوهشی پیرامون خواب براساس آثار طبیی موجود در مجموعه دیجیتالی مرکز تحقیقات علوم قرآن، حدیث و طب. مجله مطالعات اسلامی در حوزه سلامت؛ پاییز 1396 دوره ۱، شماره ۱، صفحه ۷۳ تا ۸۱
۱۰. نویسنده: صالح عضیمه، مترجم: سید حسین حسینی: واژه‌ی سکینه (آرامش) در قرآن. راسخون، <http://rasekhoon.net>
۱۱. مطهری - مرتضی: کتاب حکمت‌ها و اندرزها، جلد اول، ص ۵۴-۵۸.
۱۲. صحیح مسلم، ج ۷، ص ۱۲۲-۱۲۳
۱۳. مستدرک حاکم، ج ۳، ص ۱۴۸/۱۱۰/۱۰۹
۱۴. سنن بیهقی، ج ۷، ص ۳۰-۳۱
۱۵. الصواعق المحرقة ص ۱۴۷
۱۶. ذخائر العقبی ص ۱۶
۱۷. البدایة و النهایة، ج ۵ ص ۲۰۹
۱۸. علامه طباطبایی، شیعہ در اسلام، ص ۱۴۸